

західноукраїнських землях у міжвоєнний період / В. С. Виздрик // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ І. Історія України, 2012. – № 10. – С. 19–23. 6. Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України / З. Баран // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львівський державний університет ім. І. Франка, 1998. – Вип. 33. – С. 146–153. 7. Шабала Я. Вплив аграрної реформи на соціально-економічний розвиток Волинського воєводства в 1920–1930-х рр. / Я. Шабала // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2009. – Вип. 1. – С. 78–83. 8. Шабала Я. М. Аграрна політика Польщі на Волині у 1921–1939 рр.: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / Я. М. Шабала. – Львів, 1997. – 16 с. 9. Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.) / В. Смолей. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – 112 с. 10. Коростіль Н. Ж. Економічна та соціокультурна сфера українського села у Східній Галичині (1919–1939 рр.): дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Н. Ж. Коростіль. – Черкаси, 2007. – 208 с. 11. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – Warszawa, 1926. – 1714 s. 12. Історія українського селянства: Нариси в 2-х т. / НАН України; Інститут історії України / [В.А. Смолій (відп.ред.)]. – К.: Наук. думка, 2006. – Т. 2 – 653 с. 13. Савченко О. Регіональна політика польської влади стосовно західноукраїнських земель у 20–30-х рр. XX ст. та її наслідки для соціально-економічного становища краю / О. Савченко // Південний архів. Історичні науки. – Видавництво ХДУ 2010. – Випуск XXXI–XXXII. – С. 236–242. 14. Щєблюк С.Г. Соціально-економічне становище Волині у 1919–1939 рр. – передумова формування профспілкового руху / С. Г. Щєблюк // Гілея: науковий вісник. – К., 2012. – Випуск 56 (1). – С. 54–62.

Валентин Терещенко

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ АГРАРНОЙ ПОЛИТИКИ ВТОРОЙ РЕЧИ ПОСПОЛИТОЙ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА СОСТОЯНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ЗАПАДНОУКРАИНСКИХ ЗЕМЕЛЬ (1919–1939 РР.)

Статья посвящена влиянию государственной аграрной политики на состояние сельского хозяйства западноукраинских земель в 1919–1939 гг.

Ключевые слова: аграрная реформа, парцеляция, комасация, осадники, колонизация.

Valentyn Tereschenko

THE MAIN DIRECTIONS OF AN AGRARIAN POLICY OF POLISH GOVERNMENT AND ITS INFLUENCE ON A CONDITION OF AGRICULTURE OF THE WEST UKRAINIAN LANDS (1919–1939)

The article is devoted to influence of the state agrarian policy on a condition of agriculture of the West Ukrainian lands in 1919–1939.

Key words: agrarian reform, partselyation, komasation, osadnik, colonization.

УДК 94(477.8)

Роман Вепрів, Ігор Гнип

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА І ОРГАНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО САМОЗАХИСТУ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У статті проаналізовано участь Греко-католицької церкви у формуванні дієвих форм економічної самоорганізації і самодопомоги галицькому селянству у тогочасній політичній системі, вироблення власної стратегії співіснування з польськими владними структурами й іншими національними групами, що проживали у Східній Галичині.

Ключові слова: Східна Галичина, польська влада, Греко-католицька церква, аграрії, духовенство.

Історія Греко-католицької церкви (ГКЦ) – складова частина історії української нації. Священники і миряни були важливим етнополітичним чинником українського державотворення. Актуальність дослідження проблеми взаємовідносин Церкви як соціального інституту в минулому столітті і традиційного життя сільської громади викликана низкою чинників. По-перше, Церква показала свою здатність донести до громадян держави духовні та культурні цінності, сприяти духовному і національному відродженню; по-друге, досвід, напрацьований церковно-релігійними інституціями в економічній сфері, сприяв конструктивному діалогу з владою і допомагав українському народу у нелегких умовах іноземного поневолення.

Наукова новизна полягає у тому, що у публікації здійснено спробу аналізу досліджуваної проблеми не лише з позиції української періодики, а й показано оцінки з боку польських провідних часописів.

Об'єкт дослідження – господарсько-економічні взаємини Церкви і сільської спільноти Східної Галичини у 20–30-х роках XX ст.

Предмет дослідження – роль ГКЦ в організації економічного самозахисту українського населення Східної Галичини у міжвоєнний період.

Мета статті – дослідити роль ГКЦ в організації економічного самозахисту українського населення Східної Галичини в окреслений період.

Основний масив в історіографії проблеми становлять публікації І. Андрухів і П. Кам'янського [1], А. Васківця [2], О. Єгрешія [3], О. Лисенка і О. Реєнта [4], В. Марчука [5], В. Перевезія [6] та багатьох інших науковців. Автори цих праць на основі вивчення широкої джерельної бази доводять, важливість ролі ГКЦ та її духовенства в процесі формування національної ідентичності українського населення часів Другої Речіпосполитої шляхом всебічної підтримки розвитку соціально-економічного, культурно-освітнього та наукового життя галицької спільноти.

Обсяг статті не вичерпує усіх аспектів історіографії досліджуваної проблематики. Особливої уваги заслуговує новий культурно-просвітницький часопис Бойківщини – "Світич", перший примірник якого з'явився наприкінці 2012 р. Засновниками і фундаторами видання стали прикарпатські дослідники М. Коломієць, Б. Яневич, О. Малярчук, а також О. Тебешевська, І. Ткачик, У. Паньо та інші. "Світич" означає "світло та істину". "Нам, просвітянам, належить продовжувати справу своїх славних попередників, тому ми триматимемо руки на пульсі життя й не залишимо поза увагою часопису визначні історичні події та явища. Сьогодні треба сприяти відродженню краю, виховувати свідомого громадянина європейського рівня і мислення" [7, с. 4].

Політичні зміни у Східній Галичині регіоні після Першої світової війни не принесли бажаних змін як у політичній, так і соціально-економічній сфері. Землі, на яких проживали українці, становили майже 25 % усієї території Другої Речіпосполитої. Однак за своїми економічними характеристиками вони залишалися аграрною периферією, що забезпечувала інші регіони держави дешевою сировиною. Соціальна стратифікація населення лише підтверджувала цей статус. Майже 80 % населення Східної Галичини були селянами (рільниками) [8, с. 1]. Порівняно з етнічними польськими територіями, де селяни становили близько 50 %, таке співвідношення лише підтверджувало важливість економічних змін у межах Східної Галичини. Ситуація ускладнювалася наслідками повоєнної руйни, світовою економічною кризою, наслідки якої були досить відчутні, а також дискримінаційною економічною політикою польського уряду щодо національних меншин.

За таких умов гасло "Спирайся на власні сили!" стало найбільш часто вживаним на сторінках галицької періодичної преси, незалежно від її національної спрямованості. "Повоєнна судба нашого селянства це безперечно найважливіше питання нашого народного життя, оскільки повоєнна доля українського галицького селянства, це тим самим доля всього нашого галицького українського громадянства. Нашим обов'язком є докладно роздивитися в цій важливій питанню та знайти найвідповідніші засоби організації селянства", – наголошувалося на шпальтах видання "Українське життя" [9, с. 2–3].

Серед найбільш дієвих засобів щодо досягнення бажаних економічних змін, українська інтелігенція Східної Галичини виокремлювала подальший розвиток кооперативного руху. Підтвердження цього знаходимо в огляді матеріалів польського часопису "Національних справ" про українську кооперацію на території Східної Галичини у міжвоєнний період. У ліберальному періодичному виданні зазначалося, що "повоєнна відбудова українського суспільства розпочалася саме зі створенням у Львові "Крайового комітету організації кооперативів" та відкриттям його регіональних представництв" [9, с. 2–3]. Редакція відзначила активну участь в "економічній реанімації" священиків ГКЦ, які часто були єдиними представниками інтелігенції в українському селі.

Відродженню української кооперації сприяло ухвалення на першій сесії польського сейму 29 жовтня 1920 р. кооперативного закону, який зрівняв у правах усіх зацікавлених у розвитку приватного сектора. Крім того, при міністерстві фінансів Другої Речіпосполитої розпочала діяльність державна кооперативна рада, що складалася із представників національних та регіональних кооперативних союзів. Ці обставини дещо розширили основні функції кооперативного руху: кооператив став не лише символом прогресу, а й знаряддям самоврядування та економічного самозахисту.

Важливу роль у процесі організації української кооперації у Східній Галичині відіграв Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК), утворений у 1928 р. в результаті реорганізації відомого ще у довоєнні часи крайового союзу ревізійного. На перших загальних зборах оновленого товариства проголошено основну мету його роботи: формування розгалуженої мережі відділень,

які б охопили усі галицькі села. Досягнення поставленої мети вважалося можливим лише за умови об'єднання усіх сил української сільської інтелігенції, зокрема й духовенства.

Насамперед товариство заручилося підтримкою керівництва ГКЦ. Так, під егідою митрополита А. Шептицького у Львові щорічно відбувалося "Свято штандарту української кооперації", на якому проголошували привітання найуспішнішим представництвам [11]. Ініціативу глави ГКЦ підтримано у повітах, у яких проводили регулярні кооперативні свята, які обов'язково супроводжувалися святковими богослужіннями. Деякі із них митрополит відвідав особисто, вітаючи селян із досягненнями в організації української кооперації.

Водночас на сторінках періодичної преси розгорнулася широка пропагандистська кампанія не лише щодо участі українського селянства у кооперативному русі, а й духовенства у його організації. Так, на шпальтах українських видань публікувалися відкриті листи від парафіян із відповідними закликами до священиків, а інколи із жорстким осудом їх пасивності. "Село не вдоволене своєю інтелігенцією. Відчувається це на місцях у розмовах із селянами, скаргою на сільську інтелігенцію зачинається і кінчається кожний селянський лист до редакції, – зазначається у газеті "Діло". – Невдоволена головню молода генерація, отже, елемент найбільш рухливий і найбільш охочий до праці. Він потребує уваги і проводу. І рідко-де стрінете священика чи учителя, що пішов би на зустріч бажанням села... Тому з таким пієтизмом згадують селяни тих священиків чи вчителів, що без вини вештаються по повіті, розбурхуючи села..." [12].

Водночас подавалася інформація про досягнення духовенства в організації кооперації на селі. "Пароху о. Т. Татомирові вдалося заснувати кооперативу у с. Старий Кропивник Дрогобицького повіту. Селяни не вірили, але кооператива розпочала свою діяльність і розвивається дуже гарно, завдячуючи те як місцевому пароху, який майже всю працю перейняв на себе, так і місцевому управителеві школи і членам Управи", – наголошувалося у статті "Ліпше пізно, як ніколи", вміщеної на сторінках "Господарсько-кооперативного часопису" [13, с. 6]. Газети також рясніли життєвими історіями відомих українських кооператорів-священиків.

Активна участь греко-католицького духовенства сприяла розвитку кооперативного руху на теренах Східної Галичини. Якщо у 1921 р. в регіоні налічувалося лише близько 580 українських кооперативів, то у 1928 р. їх кількість зросла до 2500, а у 1939 р. становила близько 4000. Так, згідно з документами польських владних структур, на 1934 р. РСУК об'єднував 3228 сільських кооперативів, із них 1157 – у межах Львівського воєводства, 29 повітових кооперативних союзів. Загальна кількість членів кооперативів станом на 1934 р. сягала 450 тис. членів, а за п'ять років у (1939 р.) – уже понад 700 тис. Кооперативи забезпечували роботою понад 15 тис. українців [14, к. 14].

Аналізуючи особливості розвитку української кооперації в 1920–1930 рр., невідомий автор на сторінках "Господарсько-кооперативного часопису" влучно підкреслив її "господарсько-споживчий характер". У міжвоєнну добу кооперативи об'єднували переважно сільських споживачів, торговельні організації, що впливали на формування ціни на сільськогосподарські продукти і готові вироби. Серед основних напрямів кооперативного руху автор виокремлював: молочну кооперацію під егідою "Маслосоюзу"; споживчу кооперацію, яку представляли сільські споживчі і торговельні спілки, об'єднані в "Центросоюз"; кредитову кооперацію на чолі з "Центробанком"; кооперативи зі збуту тварин, що співпрацювали з міськими торговельними спілками в рамках "Народної торгівлі" [15].

Найбільш динамічного розвитку в міжвоєнний період досягли молочні кооперативи "Маслосоюзу". Їм удалося опанувати не лише східногалицький, а й значну частину загальнодержавного польського ринку. Майже кожні збори спілки, як зазначають періодичні видання, розпочинались із доповідей про діяльність та досягнення "піонерів українського кооперативного молочарства", зокрема отців Л. Горалевича, О. Нижанковського, С. Бюрчака, О. Барановського, О. Мироновича та інших [16]. І хоча, починаючи з 20-х рр., до керівництва у союзі приходять нова генерація галицької світської інтелігенції – переважно колишні старшини УГА, які деякий час перебували в еміграції і набиралися досвіду в іноземних молочарських та агрономічних школах, – авторитет греко-католицького пароха у сільських молочних кооперативах залишався високим.

Європейська освіта нового керівництва "Маслосоюзу" та авторитет місцевого духовенства дали змогу здійснити успішну реформу українського молочарства. Молочні відділи перетворилися в окремі кооперативи, стали охоплювати 10–20 сіл, мали свої пункти прийому молока і сметани, куди щоденно зливали до 5 тисяч літрів цього продукту [17]. Згідно з даними "Господарсько-кооперативного часопису", в 1928 р. до "Маслосоюзу" надійшло 969198 кг масла, в 1929 р. – 1 615 374 кг (близько 161 товарний вагон). У 19 крамницях союзу в 1929 р. продано 500 тис. кг масла. Крім цього, реалізовувалися й інші товари: молоко, сир, сметана, яйця, мед, бринза [16].

У 1926 р. "Маслосоюз" розпочав експорт молочних продуктів за кордон: перших 48 тис. кг масла поставлено до Чехо-Словаччини та Австрії. Лише упродовж 1929 р. "вислано за границю (головно до Англії) 399295 кг масла, що становить близько 40 вагонів" [16]. Загальна кількість

членів районних молочарень наприкінці 30-х рр. досягала 200 тис. осіб. У 1936 році торгівельний оборот українських молочарських спілок майже вдвічі перевищував виторг такої ж кількості польських кооперативів і становив 8,36 млн польських злотих [17].

Трансформації внутрішньої структури української кооперації у міжвоєнний час сприяв прискорений розвиток споживчо-сільськогосподарського кооперативного руху. Так, у 1939 р. із загальної кількості близько 4000 кооперативів 2360 були саме споживчо-рільничими. У цій сфері найактивніше діяли: "Центросоюз" – об'єднання постачальних та збутових кооперативів продовольчої й промислової продукції, а також товариство "Сільський господар", що займалося не лише торгівлею сільськогосподарськими машинами, штучними добривами і насінням, а й здійснювало просвітницьку діяльність серед селян [14, к. 14–15].

Особливу увагу галицькі видання надавали українському господарському товариству "Сільський господар", яке мало міцні зв'язки з ГКЦ упродовж усього періоду свого існування. Товариство було засноване ще в 1899 р. у м. Олесько Золочівського повіту греко-католицькими священиками о. Томою (голова товариства до 1908 р.) і о. Юліаном Дуткевичами з метою захисту інтересів селян та поліпшення їх добробуту шляхом проведення просвітницької роботи на селі для підвищення продуктивності сільського господарства [18, с. 621].

Новий етап у розвитку товариства розпочався у 1927 р. завдяки сприянню "Спілки українських агрономів" та фінансовій допомозі української кооперації. До 1920 р. діяльність "Сільського господаря" у межах Другої Речіпосполитої взагалі була заборонена польською владою. Дозвіл на розгортання своєї роботи товариство отримувало довго, постійно наражаючись на звинувачення у політичній заангажованості з боку польських національних сил. "Українська кооперація, згідно з ідеями її організаторів, становить фундамент не лише економічної, а й політичної розбудови українського народу", – зазначається на шпальтах видання "Слово національне". Керівники польської поліції висловлювали побоювання, що "Сільський господар" міг стати прикриттям для українських націоналістів, джерелом їхнього фінансування [14, к. 14–15]. Водночас українські видання поширювали інформацію про те, що надалі своєму функціонуванню товариство завдячує саме митрополиту ГКЦ А. Шептицькому, який, нібито, втрутився в справу [19, с. 7].

Згаданий факт видається реальним, якщо взяти до уваги, що провідну роль в організації роботи "Сільського господаря" відігравали українські священики. Це підтверджує, зокрема, перебіг перших загальних зборів крайового господарського товариства "Сільський господар", які відбулися 20 грудня 1929 р. у м. Львові. 166 делегатів із усіх куточків Східної Галичини обрали керівництво товариства: головну раду, президію та виконавчий орган – дирекцію. За результатами відкритого голосування раду очолив о. мітрат Т. Войнаровський, а до її складу увійшов о. С. Онишкевич. "За заслуги у справі поширення сільськогосподарської культури" почесними членами ради обрано отців В. Цебровського, О. Лецького, С. Онишкевича та Й. Раковського [20, с. 7]. Значну частину сільських кооперативів "Центросоюзу" та філій товариства "Сільський господар" очолювали греко-католицькі парохі.

Важливу роль у розвитку української кооперації відігравали кредитні спілки, які надавали позики іншим кооперативам або приватним господарям під незначні відсотки. Так, лише у 1929 р. кредитами "Центробанку" скористалося 119 союзних кооперативів. "Центробанк" був відомим кредитовим союзом у регіоні, який станом на 1934 р. охоплював 772 кооперативи зі спільним фінансовим обігом у 6864 тис. зл. [14, к. 16]. Однак, незважаючи на активну діяльність союзу, його ресурсів не вистачало для задоволення кредитових потреб усіх бажаючих. Як зазначав "Хліборобський шлях", "на допомогу "Центробанку" прийшли "Земельний іпотечний банк" та кооперативний банк "Дністер", запровадивши програму спільного кредитування. Для координації роботи кредитних товариств створено наглядову раду, до якої увійшли відомі постаті кредитної кооперації отці А. Пеленський та Д. Лопатинський [16].

Роль ГКЦ у фінансовому житті Східної Галичини яскраво відображають статті про банківську діяльність та функціонування кредитних спілок. Образ заможної впливової структури у свідомості читача підкріплюється наведенням окремих цифр. Так, у статті "Національні меншини в Польщі. Українці" зазначається, що банківський сегмент галицького ринку досить швидко опановується церковними колами. Так, 90 % акцій "Земельного іпотечного банку" вартістю 5 млн зл. перебувають у власності греко-католицької митрополичої курії, а до складу членів управління з 1934 р. входив о. Й. Сліпий [21, с. 641]. Сума річного балансу банку станом на 1934 р. сягала 9023000 зл., розмір доходу – 596458 зл., чистий прибуток – 33806 зл. [14, к. 16].

Керівництво ГКЦ брало також активну участь в організації та діяльності кооперативного банку "Дністер", а о. В. Левицький був членом його правління. Згідно з урядовими звітами, в 1934 р. капітал цього банку становив 1,6 млн зл., сума річного обороту – 45 млн, чистий прибуток – 29400 зл. [21, с. 641]. Характеризуючи діяльність кредитних спілок, "Польсько-український бюлетень" констатував стабільну динаміку їх розвитку впродовж 20–30-х рр. Уже в 1921 р. "зібрання акціонерів

"Дністра" ухвалило рішення про поширення своєї діяльності на всю територію польської держави" [22, s. 535]. При кооперативному банку діяло також однойменне страхове товариство, основним обов'язком якого став захист коштів вкладників. Часопис підкреслював, що страхове товариство "Дністер" було повністю підконтрольне ГКЦ.

Стабільний приріст оборотного капіталу кредитних спілок забезпечувала акція ощадності, організатори якої закликали селянство до здійснення дрібних вкладів. Владники отримували право не лише отримати свої кошти назад із незначними відсотками, а й можливість оформлення швидкого кредиту тільки за наявності поруки. Просвітницьку роботу стосовно кредитів та вкладів у селах здійснювало переважно греко-католицьке духовенство. Так, ощадно-кооперативна спілка "Селянська поміч" у с. Сприня "завдяки допомозі й праці о. В. Крайчука вибилась на передові позиції кооперативного змагання в Самбірщині". Упродовж 1929 р. вона видала кредитів своїм членам на суму 2500 зл., що є досить значною сумою для бідного гірського села з малочисельним населенням. Таких результатів було досягнуто за допомогою "акції збірок дрібних ощадностей", організованої греко-католицьким парохом. Вона проводилася таким чином: "Село поділено на 4 райони між 4-ма збірщиками, які безплатно кожної неділі збирають по хатах дрібні ощадності в грошах і в натурі... Всіх вкладників 158 осіб". У результаті проведення цієї акції лише упродовж 11 збірок сільська кредитна спілка отримала 608 зл. і 1324 штук яєць на суму 109 зл. [23].

У боротьбі за ринки збуту основним конкурентом польської та української споживчої кооперації виступали єврейські приватні підприємства, торговельні фірми, окремі дрібні підприємці. На кінець XIX – початок XX ст., як свідчить статистика, середня чисельність євреїв у Східній Галичині становила близько 13 %, але в окремих містечках могла сягати 60–70 %. У міжвоєнну добу у таких містах, як Львів (на 1939 р. єврейська громада міста налічувала близько 150 тис. осіб), Станіслав, Дрогобич, Тернопіль, Коломия, Золочів та інших, мешкало більше євреїв, ніж українців. За чисельністю ця етнічна група поступалася тільки полякам [24, с. 47]. У селах кількість єврейського населення була незначною, однак часто саме вони зосереджували місцеву торгівлю і фінанси.

Українсько-польсько-єврейська конкуренція залишалася однією з провідних тем, що обговорювалася на сторінках періодичної преси Східної Галичини. Галицькі видання, дискутуючи між собою, намагалися з'ясувати усі особливості такого протистояння та встановити усіх зацікавлених учасників конфлікту. Першими до кардинальних масових дій вдалися поляки, проголосивши акцію бойкоту єврейських магазинів та закликавши населення Східної Галичини "купувати лише в християнських магазинах" [25, s. 8]. Ці заклики підтримала також частина української інтелігенції, яка вважала єврейські підприємства основним конкурентом української кооперації. Основним гаслом української акції стало: "Свій по своє до свого!". У свою чергу, єврейська громада Східної Галичини, визнаючи "постійно зростаючу економічну конкуренцію з боку українців" шкідливою, намагалася відшукати свої засоби врегулювання ситуації на свою користь [26].

Інші українські громадські діячі, а серед них і керівництво ГКЦ, вбачали в цьому конфлікті лише негативні перспективи для розвитку українського кооперативного руху. 21 грудня 1937 р. українська газета "Діло" опублікувала статтю, у якій ґрунтовно викладено позицію цієї групи української інтелігенції. У публікації пояснювалося, що заклики поляків "купувати лише в християнських магазинах" чи "католик до католика" насправді не означали співпрацю українських та польських споживчих і торговельних спілок. "На практиці ця акція проводиться лише на користь польських торговельних одиниць", – підкреслюється у статті. Таким чином, "українські і жидовські склепи опинилися на одній лінії польської офензиви, хоча до відкритих пікетів перед українськими склепами ще не дійшло..." [27]. Окрім того, автор публікації попереджав, що подібні дії з боку українців неодмінно викликають відповідну реакцію з боку єврейського населення.

Побоювання газети "Діло" розділяла редакція поміркованого польського видання "Польсько-український бюлетень", вважаючи "незаперечним фактом те, що українці опинилися під бойкотовим обстрілом із обох сторін – і польської, і єврейської". Водночас часопис також нагадав українському виданню, що його редакція неодноразово друкувала статті із закликами "Свій до свого!", які також сприяли загостренню загальної ситуації. У відповідь редакція української газети пояснила, що, пропагуючи гасло "Свій до свого", "Діло" "завжди стояло на становищі позитивного характеру цього гасла і для цього завжди різко виступало проти всіх проявів бойкоту і ґвалту зі сторони українського господарчого патріотизму" [25].

Незважаючи на позицію керівництва ГКЦ, яке виступило ініціатором українсько-єврейського діалогу в 30-х рр. XX ст., щоб запобігти витісненню українського та єврейського населення з політичного та економічного життя Другої Речіпосполитої, деякі місцеві греко-католицькі парохі підтримували кардинальні методи боротьби із єврейськими та польськими конкурентами української кооперації. Конфлікт так і не було остаточно врегульовано до початку Другої світової війни.

Сільські кооперативи та товариства РСУкраїни були не єдиними центрами українського економічного життя на селі. Значними досягненнями у цій сфері могли пишатися галицько-руські кооперативи, що були об'єднані у Ревізійний союз руських кооперативів (РСРК). До союзу входили переважно споживчі, торгівельні та промислові товариства. Серед них були досить відомі у Східній Галичині кооперативи: "Ризниця" в Самборі, "Добробит" в с. Гребенцях, "Згода" в с. Білий Камінь, "Селянський союз" у с. Бруні та ін.

Згідно з міжвоєнною статистикою, станом на 1936 р. у Львівському воєводстві діяло 57 % польських, 18 % українських і 15 % "руських" кооперативів; у Станіславському – 22 % польських, 46 % українських та 22 % "руських" кооперативів. Найбільший відсоток "руських" кооперативів налічувалося в межах Тернопільського воєводства – 20 %, поряд із польськими (49 %) та українськими (25 %) кооперативами. Кількість членів РСРК, хоча і повільними темпами, постійно зростала. Якщо у 1934 р. налічувалося лише 184 кооперативи, то в 1935 р. – 201, а наприкінці 1936 р. – 208 [28, с. 7–8, 14].

Провідну роль в організації галицько-руських кооперативів відігравали греко-католицькі священники-москвофіли. Так, на з'їздах кооперативних працівників РСРК регулярно обговорювався досвід провідних діячів союзу о. Завадоського та о. Н. Винницького, які довгий час входили до керівних органів союзу. Зокрема, на пропозицію о. Н. Винницького, яку підтримали всі делегати з'їзду, з 1932 р. 10 % чистого прибутку, 0,5 % від обороту, 5 % – кожен член РСРК передавав до фонду кооперативних курсів і кооперативної школи [29].

Просвітницька робота серед селянства вважалась основним завданням греко-католицького духовенства незалежно від того, чи співпрацювали вони з "українською" чи з "руською" кооперацією. Проаналізувавши успіхи сільського господарства Західної Європи, невідомий автор статті "Наші повоєнні організаційні завдання", розміщеної на шпальтах "Українського життя", слушно зазначав: "Українське селянство в своїх найширших масах повинне використовувати собі новочасні способи агрономічної техніки. Це може лише тоді статися, коли селянство має спроможність отримувати собі загальну освіту, спеціальну агрономічну освіту при допомозі рілльничих шкіл, спеціальних рілльничих курсів та коли має змогу користатися вислідами спеціальних зразкових селянських господарств" [8].

Такі побажання видавалися нереальними за тогочасних обставин розвитку економіки Другої Речіпосполитої. Однак українська інтелігенція намагалася реалізувати поставлені завдання хоча б шляхом організації короткочасних навчальних курсів, проведення лекцій, розміщення відповідних пізнавальних статей на сторінках періодичної преси.

У 1930-х рр. у Східній Галичині українською інтелігенцією широко пропагувалося розведення культурних сортів винограду та фруктових дерев. Долучилося до просвітницької акції й греко-католицьке духовенство. Часопис "Нива" рясніє статтями отців М. Бардези, В. Куриласа, М. Дороцького, Ю. Соневицького, Р. Коника про методи та засоби організації садівництва й виноградарства в галицьких селах, порадами щодо способів розведення цінних фруктових культур [30, с. 304–307]. Для пропаганди розведення фруктових садів та культивування винограду окремі священники вдавалися навіть до кардинальних заходів. Зокрема, отці Буткевичі із с. Дуб'є на Станіславщині, за свідченнями о. Ю. Соневицького, "взяли собі за провідну ціль просвічувати нарід в цій формі, що ні один жених не дістав шлюбу, доки не доказав свідками, що в рідному селі виплекав власними руками чотири фруктові щепи" [31]. Загалом, питання раціонального ведення сільського господарства, ефективного рілльництва, розведення високопродуктивного посадкового насіння часто перебували у полі зору місцевих парохів.

Українське духовенство займало чільне місце серед організаторів годівельно-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Результати їх зусиль можна простежити на прикладі організації годівельно-ветеринарних курсів у Бутинах. Насамперед, з ініціативи греко-католицького пароха Артимишена було створено курсовий комітет, до складу якого увійшли представники "Сільського господаря", кооперативної молочної, "Просвіти". У результаті переговорів та тиску духовенства вдалося домогтися дозволу місцевої влади на проведення годівельно-ветеринарного курсів на базі сільської школи. Перші заняття у Бутинах розпочались 15 січня 1930 р. і тривали щоденно з 16 до 20 год. упродовж тижня. Кожного дня перед заняттями у селі дзвонили церковні дзвони, щоб не було запізнь. На курсах вивчалися: 1) рахунки; 2) рілльництво; 3) лувівництво; 4) скотарство та годівля; 5) ветеринарія; 6) сільськогосподарська кооперація" [31].

Викладачами основних дисциплін на курсах часто також були священники. Так, предмет "Кооперація і моральність" для освітньо-кооперативного курсу в Долині викладав о. В. Бодак. Дисципліна передбачала 10 год. лекцій. Після закінчення тримісячного курсу випускники отримували відповідні свідоцтва [32]. Організатори намагалися проводити курси у зимовий час, враховуючи зайнятість відвідувачів у сільськогосподарських сезонних роботах.

Для зручності та з метою якнайширшого охоплення селянства, РСУК розробив програми дистанційного навчання, які викликали зацікавлення не лише серед українського, а й польського населення Східної Галичини. Запропоновані курси мали як загальноосвітній (ведення сільського господарства, кооперація), так і вузькоспеціалізований (бухгалтерія, кредитна справа) характер. Поряд із проголошеною акцією загального навчання здійснювалася пропаганда розширення і відновлення бібліотек спеціалізованої літератури при кооперативах та господарських товариствах.

Просвітницька діяльність "руських" кооперативів також скеровувалася на підвищення загальноосвітнього рівня селян для кооперативної та господарської роботи. Поставлена мета досягалася переважно завдяки організації кооперативних курсів та кооперативному видавництву. Упродовж 20–30-х рр. РСРК регулярно проводив різноманітні кооперативні курси спільно з "Товариством ім. М. Качковського" та видавав "Кооперативний вісник", на сторінках якого обговорювалися проблеми та завдання галицької кооперації, надавалися поради щодо підвищення рентабельності сільських господарств, публікувалися корисні оголошення.

Отже, у повоєнні роки, за умов недостатньої підтримки з боку держави, греко-католицьке духовенство активно долучилося до процесу економічної реанімації українського села. Цьому сприяла позиція керівництва ГКЦ, яке вбачало в господарському секторі, що динамічно розвивається, основне підґрунтя добробуту своїх вірних, а також бажання активної частини української громадськості максимально використати авторитет греко-католицьких священиків для розміщення кооперативного руху на місцях, впровадження передових, рентабельних методів ведення господарства.

Для досягнення бажаних результатів греко-католицьке духовенство продовжувало традицію попередніх років, беручи активну участь в діяльності господарсько-споживчих кооперативів, організації годувально-ветеринарних та освітньо-кооперативних курсів. Українські священики проводили відкриті лекції, семінари, писали статті до періодичних видань, пропагуючи новітні методи підвищення ефективності ведення сільського господарства та тваринництва. І хоча за умов жорсткої українсько-єврейсько-польської конкуренції діяльність греко-католицьких священиків перебувала під пильним контролем поліційних структур та проурядової преси, досягнення ГКЦ у економічній сфері визнавалися більшістю галицької громадськості як позитивні для розвитку всього регіону.

Список використаних джерел

1. Андрухів І. Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. Історико-політологічний аналіз / І. Андрухів, П. Кам'яньський. – Івано-Франківськ: Нова зоря, 2005. – 363 с.
2. Васьків А. Ю. Греко-католицька церква в духовному житті українців Східної Галичини (1919–1939): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 "Історія України" / А. Ю. Васьків; НАН України, Інститут філософії. – К., 1997. – 25 с.
3. Єгрішій О. Суспільно-політична та культурно-просвітницька діяльність єпископа Григорія Хомишина (1904 – 1945 рр.): автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України" / О. Єгрішій. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
4. Лисенко О. Українська національна ідея і християнство / О. Лисенко, О. Рєєнт. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1997. – 190 с.
5. Марчук В. Українська Греко-католицька Церква. Історичний нарис / В. Марчук. – Івано-Франківськ: Ліра, 2001. – 146 с.
6. Перевезій В. Греко-католицька церква в 20 – 30-х рр. ХХ ст. / В. Перевезій. – К.: Основа, 1998. – 48 с.
7. Світич. Часопис Калушини / [ред. кол. М. Коломієць, Б. Яневич, О. Тебешевська, І. Ткачик, О. Малярчук, У. Паньо]. – Ч. 1. – 2012. – 136 с.
8. І. Наші повоєнні організаційні завдання / І. // Українське життя. – 8 травня 1921. – Ч. 6. – С. 1.
9. Макух І. Пам'яті щирого прихильника селянської освіти / І. Макух // Український вісник. – 18 марта 1921. – Ч. 43. – С. 2–3.
10. Organizacja i rozwój spółdziel. Ukraińskiej w Polsce // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – № 2.
11. Rozwój Ukraińskiego Rewizyjnego Sojuszu Kooperatyw // Sprawy Narodowościowe. – 1934. – № 2–3.
12. З життя наших установ // Діло. – 24 травня 1933.
13. Кооператор. Ліпше пізно, як ніколи / Кооператор // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 3. – 19 січня.
14. Archiwum Aktów Nowych (AAN), z. 9, sygn. 1042, 43 k.
15. Західноукраїнський кооператизм в першій декаді праці: 1920–1930 // Господарсько-кооперативний часопис. – 1930. – Ч. 6–7. – 16 лютого.
16. Загальні збори Центробанку і "Маслосоюзу" // Господарсько-кооперативний часопис. – Ч. 14. – 6 квітня 1930.
17. Якель Р. Свій – чужий "Маслосоюз" / Р. Якель // Дзеркало тижня. – № 43. – 23 жовтня 2004.
18. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк: ТУК, 1964. – 624 с.
19. Греко-католицький патріярхат // Неділя. – 21 жовтня 1928. – Ч. 8.
20. Загальні збори Краєвого Господарського Товариства "Сільський господар" у Львові // Господарсько-кооперативний часопис. – 19 січня 1930. – Ч. 3.
21. Mniejszości Narodowe w Polsce. Ukraińcy // Sprawy Narodowościowe. – 1929. – № 5. – S. 637–641.
22. Kredyty dla handlu prywatnego // Biuletyn polsko-ukraiński. – 1937. – № 51–52 (190–191). – S. 535–536.
23. Сприня, пов. Самбір. Наша ошадність росте // Хліборобський шлях. – 17 серпня 1930. – Ч. 32–33.
24. Глембоцька Г. Єврейське образотворче мистецтво в Галичині. Історія та еволюція / Г. Глембоцька // Незалежний культурологічний часопис "І". – 2008. – № 51. – С. 47–53.
25. Pikiety przed sklepami // Biuletyn polsko-ukraiński. – 1937. – № 1 (240). – S. 8–9.
26. Rotenstreich F., dr. Wzrastająca konkurencja gospodarcza Ukraińców / dr. F. Rotenstreich // Chwila. – 1929. – № 3705. – 17 lipca.
27. Пікети під skleпами // Діло. – 21 грудня 1937.
28. Матюшко Л. І. Галицьке москвофільство міжвоєнного періоду: автореф. дис... канд. іст. наук: спец.

07.00.01 "Історія України" / Л. І. Матюшко; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – Львів, 2007. – 18 с. 29. З'їзд кооперативних робітників // Земля і воля. – 14 лютого 1932. – Ч. 7 (208). 30. Бардеза М. Як закладати сади та як господарювати в них / М. Бардеза // Нива. – 1933. – Т. 28. – Ч. 8. Серпень. – С. 304–307. 31. Соневицький Ю. Значіння культури садів і винограду / Ю. Соневицький // Нива. – 1935. – Ч. 4–5. Квітень–травень. 32. Господарсько-освітня праця в Стрийщині // Господарсько-кооперативний часопис. – Ч. 15. – 13 квітня 1930.

Роман Веприв, Игорь Гнып

**ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ И ОРГАНИЗАЦИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ
САМОЗАЩИТЫ УКРАИНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ НА ТЕРИТОРИИ ВОСТОЧНОЙ
ГАЛИЧИНЫ В МЕЖДУВОЕННОЕ ВРЕМЯ**

В статье проанализировано участие Греко-католической церкви в формировании действенных форм экономической самоорганизации и самопомощи галицкому крестьянству, выработка собственной стратегии сосуществования с польскими властными структурами и другими национальными группами, которые проживали в Восточной Галичине.

Ключевые слова: Восточная Галичина, польская власть, Греко-католическая церковь, аграрии, духовенство.

Roman Vepriv, Ihor Hnyup

**GREEK CATHOLIC CHURCH AND UKRAINIAN PEOPLE ECONOMIC SELF-DEFENCE
ORGANIZATION IN THE TERRITORY OF THE EASTERN GALYCHYNA DURING
INTERWAR PERIODS**

The participation of the Greek Catholic Church in the process of creation of effective forms of economic self-defence and self-help of the Galician population in the political system of that time is analysed in the article. Policy definition of Ukrainians' coexistence with Polish authoritative structures and other national groups that lived in that territory is also researched.

Key words: Eastern Galychyna, Polish authority, agrarians, Greek Catholic Church, the clergy.

УДК 94(477)

Ольга Мазурок

**КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ТА ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА "ПРОФОРУС"
НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 1921–1926 РР.**

У статті проаналізовано низку архівних документів УКСРади західних земель України у Львові, пов'язаних з культурно-освітньою та видавничою діяльністю професійної організації українського студентства "Профорус" на західноукраїнських землях в 1921–1926 рр.

Ключові слова: "Профорус", культурно-освітня діяльність, видавнича діяльність, українське студентство, західноукраїнські землі.

Досліджена проблема є надзвичайно актуальною, оскільки дає змогу проаналізувати культурно-освітню та видавничу діяльність професійної організації українських студентів "Профорус", шляхом аналізу звітів та друкованих органів з роботи культурно-освітнього референта та референта пропаганди та преси на західноукраїнських землях упродовж 1921–1926 рр.

Культурно-освітня та видавнича робота "Профоруса" була чи не найважливішою у праці українського студентства, адже саме за допомогою написання доповідей, організації вечорів, виступів, читалень та бібліотек студенти могли донести інформацію до пересічного громадянина.

Актуальність цієї проблеми і у тому, що друковані органи, які видавала редакція "Профорус": "Наш шлях" та "Студентські вісті" поповнили якісно та кількісно періодичні видання українського студентства та забезпечили, хоча і не тривале, надходження коштів до головної каси "Профоруса".

Наукова новизна статті полягає у тому, що у публікації вперше зроблено спробу дослідження культурно-освітньої та видавничої діяльності професійної організації українського студентства "Профорус" на західноукраїнських землях упродовж 1921–1926 рр. на основі аналізу раніше неопублікованих архівних матеріалів.